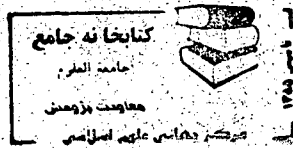

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

کتابخانه جامع
حاجت‌العلوم
معاونت پژوهش
مرکز جهانی علوم اسلامی

ضرورت دین از دیدگاه عقل

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: نذیر احمد شریفی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین آقای احمد دبیری

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین آقای موسوی فراز

اردیبهشت ماه ۱۳۸۵

□ مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلااشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهداء:

اثر حاضر را به ساحت مقدس پیامبران الهی و رسولان آسمانی، پیشوایان پاک و راستین به ویژه منجی عالم امکان و عدالت گستر جهان حضرت مهدی موعود ارواحنا فداه، مزیبان، معلّمان و عدالت پیشگان واقعی جوامع بشری و متفکران و مصلحان شور و شعور آفرین، پیشکسوتان عرصه اجتماعی، اصحاب اندیشه و فرهنگ و قلم، احیاگران عدالت اجتماعی، علماء و دانشوران عدالت گرا، آنان که همواره چون مشعل فروزان، فراروی راه امت اسلامی بوده و گل ایمان و عدالت در باغچه دل روایانده اند، آنان که شوری در سر، سوزی در سینه، طرحی برای ساختن و تصمیمی برای عمل نمودن دارند. به ویژه اندیشوران و روشنفکران سرزمین پر افتخار هندوستان، و بالاخره به پدر مرحوم که چون معلم دلسوز و مهربان یگانه مشوق بنده در مسیر نیل به دانش و کمال بوده و خواهد بود. تقدیم می کنم.

تقدیر و تشکر

حمد و ستایش بی پایان خدای را که به انسان عقل و خرد (حجت درونی) بخشیده و وی را به واسطه پیامبران بزرگ خود (حجت‌های بیرونی) مدد رسانده است.

درود و سلام بیکران بر پیامبران و رسولان الهی و ائمه هدی علیهم‌السلام که راه سعادت را برای بشر هموار نموده‌اند.

تقدیر و تشکر از همه دانشمندان ربانی که ما را در فهم معارف الهی و دینی یاری می‌دهند،

و اینجانب بر خود فرض می‌دانم که از راهنمائیها و ارشادات دانشوران گرانمایه و اساتید معظم آقایان حجة الاسلام والمسلمین آقای احمد دبیری (بعنوان استاد راهنما) و حجة الاسلام والمسلمین آقای موسوی فراز. (بعنوان استاد مشاور) همینطور از مساعدتهای صمیمانه‌ی مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و کارکنان متعهد و شریف آن، تشکر و سپاسگزاری نمایم.

توفیق روزافزون همگان را از خداوند علیم و مئان مسئلت می‌نمایم.

چکیده:

بعد از مقدمه، هدف، روش تحقیق و ضرورت این بحث به سیری از تاریخ بحث با چهار عنوان: پرداخته شده است.

در فصل اول: تحت عنوان کلیات و مفهوم‌شناسی واژه‌ها، ضرورت، عقل و دین را از لحاظ معنای لغوی و اصطلاحی بیان کردیم. سپس تعریف عقل را از دیدگاه‌های مختلف بررسی نموده و کاربردهای عقل را بررسی کردیم. بعد از آن تعریف دین را از نظر دانشمندان غربی و مسلمان و همچنین از نظر آیات و روایات بررسی کردیم و در نهایت تعریف مورد نظر از دین را بیان کردیم.

در فصل دوم؛ به مهم‌ترین ابعاد دین توجه نموده و ضرورت توحید، نبوت، امامت و معاد از دیدگاه عقل با براهین عقلی بررسی و بیان شده است؛ اصول اعتقادی دین برای تأمین سعادت حقیقی بشر صادر گردیده و هماهنگ با مقتضای فطرت و سرشت انسان بود، اعتقاد به آنها معقول بوده و ضرورت عقلانی دارد.

در فصل سوم؛ ضرورت دین با توجه به معقولیت دینداری مورد توجه قرار گرفته؛ در این فصل برهان شرط‌بندی که از جمله براهینی است که در غرب از ناحیه پاسکال مطرح شده و با برهان دفع ضرر محتمل که از ناحیه حکما و متکلمین اسلامی مطرح شده است همخوانی دارد، مورد بحث قرار گرفته است.

فصل چهارم به ضرورت دین با توجه به کارکردهای دین پرداخته و این نقش‌آفرینی را از سه جنبه بررسی نموده است: ۱. دین و اخلاق، ۲. دین و معنای زندگی، ۳. دین و روان، در این بخش با نگاه به کارکردهای مختلف دین ضرورت دین از نگاه عقل را بررسی کردیم و در آخر پایان‌نامه نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کلی از مباحث را ارائه کردیم.

فهرست مطالب

- اهداء: ۱
- تقدیر و تشکر: ۱
- چکیده: ۱

فصل اول: کلیات و مفاهیم

- ۲ طرح تحقیق
- ۲ هدف تحقیق
- ۳ روش تحقیق
- ۳ ضرورت بحث
- ۴ پیشینه بحث
- ۸ ضرورت در لغت:
- ۸ ضرورت در اصطلاح:
- ۸ عقل در لغت
- ۱۰ عقل در اصطلاح
- ۱۳ منبع بودن عقل
- ۱۳ رابطه عقل و شریعت

۱۴	حدود عقل
۱۶	دین در لغت
۱۷	دین در اصطلاح
۱۹	تعریف دین از نظر دانشمندان غربی
۲۰	تعریف دین از نظر دانشمندان اسلامی
۲۰	علامه طباطبائی
۲۰	مصباح یزدی
۲۰	آیه الله جوادی آملی
۲۱	آیه الله سبحانی
۲۱	دین در آیات و روایات
۲۳	تعریف مورد نظر از دین
۲۴	تفسیرهای مختلف از دین
۲۴	۱. تفسیر دنیاگرایانه از دین
۲۵	۲. تفسیر آخرت گرایانه از دین
۲۶	۳. تفسیر جامع گرایانه از دین

فصل دوم: ضرورت دین بانگاہ به ضرورت عقلی اصول اعتقادی دین

۳۰	ادله عقلی ضرورت خدا
۳۰	مفهوم خدا
۳۱	ضرورت بحث از خدا از ناحیه عقل

۳۲	ادله عقلی بر وجود خدا
۳۳	یک. برهان عقلی
۳۳	ضرورت دین با اثبات ضرورت نبوت
۳۴	ضرورت نبوت
۳۴	برهان بر ضرورت نبوت
۳۴	۱. هدف از آفرینش انسان
۳۵	۲. کمال واقعی
۳۵	۳. اختیار و انتخاب
۳۶	۴. آگاهانه
۳۷	ادله عقلی بر ضرورت نبوت از نظر قانونگذاری
۳۷	۱. انسان مدنی بالطبع است
۳۷	۲. استخدام طلبی
۳۸	۳. حب ذات و خود دوستی
۴۰	قانون بشری
۴۰	۱. عقل
۴۱	۲. اما تجربه
۴۱	شرایط قانونگذار
۴۴	و جوب امامت از دیدگاه عقل
۴۵	۱. دلیل لطف
۴۶	۲. دلیل حکمت
۴۶	۳. هشام بن حکم

۴۹	ضرورت دین با اثبات ضرورت وجود معاد
۴۹	عقیده به معاد
۵۰	برهان عقلی بر ضرورت معاد

فصل سوم: ضرورت دین با توجه به معقولیت دینداری

۵۴	سلوک دینی راه احتیاط عقلی
۵۵	برهان شرط بندی
۵۶	بررسی در تفکر غزالی
۵۸	غزالی و شرط بندی
۶۰	پیشینه برهان شرط بندی در منابع اسلامی
۶۰	۱- قرآن
۶۱	۲- امامان معصوم و شیوه برهان
۶۱	۲/۱. امام صادق علیه السلام خطاب به ابن ابی العوجاء
۶۲	۲/۲. امام صادق (ع) علیه السلام و طیب هندی
۶۳	۳. بیان امام رضا (ع)
۶۴	پاسکال و برهان شرط بندی
۶۶	دسته بندی سخنان پاسکال:
۶۹	تفصیلی از برهان شرط بندی
۶۹	معیار اول: مقدار احتمال حقانیت دین
۷۰	دلایل و قرائن میزان احتمال حقانیت دین
۷۰	الف: دلیل قطعی بر نفی دین وجود ندارد

۷۱	ب: تطابق پیام دین با دریافت‌های درونی
۷۱	ج: پیام آوران دین انسان‌های پاک و صادق بوده‌اند
۷۲	معیار دوم: ارزش محتمل پیام دین
۷۲	معیار سوم: هزینه‌ها (تکلیف)
۷۲	الف: باورهای دینی
۷۲	ب: اخلاق دینی
۷۳	ج: احکام غیر عبادی
۷۳	د: احکام عبادی
۷۴	نتیجه‌گیری:
۷۵	ویلیام جیمز و معقولیت دینداری
۷۶	عقل نمی‌تواند خدا را انکار کند
۷۶	۱. مناظره امام با طیب هندی
۷۷	۲. مناظره امام با یکی از زنادقه

فصل چهارم: اثبات ضرورت دین از راه کارکردهای دینی

۸۱	مقدمه:
۸۱	کارکردهای اخلاقی دین
۸۲	تعریف اخلاق:
۸۴	ضرورت اخلاق معنوی
۸۶	موارد نیازمندی اخلاق به دین

۱. تشخیص درست کمال نهائی انسان..... ۸۶
۲. در ضمانت اجرا..... ۸۷
۳. در تشخیص مصداق‌های درست خوب و بد اخلاقی..... ۸۷
۴. پرورش فضایل اخلاقی..... ۸۹
۵. اخلاق سکولار اخلاق حد اقلی..... ۹۰
- ضرورت دین در معنا بخشی به زندگی..... ۹۲
- زندگی چیست؟..... ۹۲
- هدف از خلقت انسان..... ۹۲
- فلسفه آفرینش و معنای زندگی..... ۹۴
- دین و معنا یابی زندگی..... ۹۵
- دین و نقش آن در زندگی انسانها..... ۹۷
۱. پشتوانه‌ای برای اصول اخلاق..... ۹۷
۲. تکیه گاه برای مبارزه با حوادث سخت زندگی..... ۹۷
۳. مبارزه با خلاء و ایدئولوژیکی..... ۹۸
۴. کمک به پیشرفت علم و دانش..... ۹۸
۵. مبارزه با تبعیضات..... ۹۸
- کارکردهای روانشناختی دین..... ۹۹
- بهداشت روانی..... ۹۹
- تأثیر اعتقاد دینی در بهداشت روانی..... ۱۰۰
۱. خیر بر شر غلبه خواهد کرد..... ۱۰۱

۱۰۲	۲. خدا ما را دوست دارد
۱۰۲	۳. همه انسان‌ها ارزشی برابر دارند
۱۰۲	۴. لطف و غفران
۱۰۳	الف: ایمان
۱۰۳	ب: آرامش
۱۰۴	ج: مهربانی
۱۰۵	د: تعالی روانی

فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

۱۰۸	نتیجه گیری نهایی
۱۲۱	فهرست منابع

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

طرح تحقیق

هدف تحقیق

۱. اولین هدف و انگیزه برای این تحقیق این بوده است که خود، علاقه‌مند بودم تا در زمینه ضرورت دین‌آشنایی پیدا نمایم، زیرا نخستین پرسشی که امروز برای ما مطرح است و از ما به عنوان یک طلبه سؤال می‌شود این است که چرا دین برای انسان ضرورت دارد.

۲. دیر زمانی است که تبلیغات سوء علیه دین وجود داشته اما در عصر کنونی شتاب بیشتری یافته است. دین ستیزان با وسایل مختلف، تهاجم گسترده‌ای علیه دین آغاز کرده‌اند. تا به خیال خود دستاوردهای دینی را ناکارآمد جلوه دهند و دین را عامل انحطاط و عقب ماندگی معرفی نمایند.

از این رو ضرورت ایجاب می‌کند تا درباره ضرورت دین از دیدگاه عقل تحقیق شود تا اهمیت و جایگاه جبران‌ناپذیر دین از نگاه عقل روشن گردد.

۳. با توجه به اینکه تبلیغات یکی از قویترین ابزارها برای گسترش یک فرهنگ و اندیشه می‌باشد تحقیق پیرامون این موضوع که از مبانی بسیار متقن برخوردار است می‌تواند در واقع تبلیغ موثری از دین باشد.

به عبارت دیگر اگر ضرورت دین از دیدگاه عقل به صورت درست و منطقی تبیین گردد علاوه بر این که ایمان متدینین تقویت می شود، زمینه لازم برای جذب افراد به سوی دین و معنویت فراهم می گردد، با توجه به این واقعیت لازم دیدیم تا ضرورت دین را در عرصه عقاید، اخلاق، روان و احکام عملی مورد بررسی قرار داده و تحقیق خود را در این خصوص معطوف نمایم.

روش تحقیق

روش این پایان نامه، یک روش تحلیلی و تعقلی است که بین دلایل گروهها به نظاره نشسته است و سعی دارد که ملاحظات به صورت عقلی انجام گیرد. روش انجام تحقیق در این اثر روش کتابخانه‌ای است که از منابع و مأخذ مختلف موجود در کتابخانه‌ها استفاده شده است.

ضرورت بحث

بحث و بررسی پیرامون ضرورت دین از دیدگاه عقل از جنبه‌های مختلف حائز اهمیت است. بسیاری با بیانات مختلف بر براهین و ارزش تعقل و خردورزی و عوامل و موانع آن تأکید کرده اند و عقل را هدایت‌گر انسان به سوی سعادت ابدی و معیار ثواب و پاداش دانسته‌اند.

لذا ضرورت انجام آن با توجه به آثار و نتایج که از آن برای پژوهش و محقق به

دست می دهد بدیهی می نماید. امروز جهان تحت تأثیر تبلیغات اندیشه مادی غرب قرار دارند و مسائل معنوی و دینی را زیر سوال می برد و نقش دین را در جامعه کم اهمیت جلوه می دهد در اینجا است که ضرورت پرداختن به مسئله دین از دیدگاه عقل و آثار سازنده دین در عرصه های گوناگون آشکار می گردد.

برخی پرسش هایی که امروزه در این باره مطرح است و باید به آنها پاسخ مناسب داد عبارتند از اینکه:

دین به کدام نیازهای انسان پاسخ می دهد؟

آیا برای تأمین سعادت اخروی انسان آمده است؟

آیا دین آبادانی دنیا انسان را نیز بیان داشته است؟

هرگاه نقش دین در زندگی بشر به درستی مورد توجه قرار بگیرد. این نتیجه به دست می آید که هر انسان هدف مندی که در پی تحصیل سعادت است گریز و گزیری از به کارگیری دین در زندگی فردی و اجتماعی ندارد.

پیشینه بحث

۱) دینداری فطری است و بشر هیچگاه بیگانه از دین نبوده است خود را خالی از

این جهت نمی بیند.

فطرت که در فارسی به سرشت ترجمه می شود مصدر نوعی است و دلالت بر نوع

خلقت و آفرینش می کند ولی معمولاً در مورد انسان به کار می رود. و چیزی را

«فطری» می‌گویند که نوع خلقت انسان، اقتضای آن را داشته باشد و خدادادی و غیر اکتسابی و مشترک بین همه‌ی افراد انسان باشد و از این رو شامل همه‌ی بینشها و گرایشهای خدادادی انسان می‌شود. بینشها و گرایشهای فطری عبارت است از بینشها و گرایشهای غیر اکتسابی.

طبعاً چنین چیزی که اکتسابی نیست در عموم افراد انسان به مقتضای نوع آفرینش آنان وجود دارد. پس خاصیت امور فطری این است که اولاً اکتسابی نیست، ثانیاً در عموم افراد وجود دارد.

ما فطری را در دو مورد بکار می‌بریم یکی در مورد ادراک و آگاهی و بینش و یکی در مورد میل و خواهش و گرایش. گرایش و خواست فطری عبارت است از میلها و خواستهایی که در سرشت انسان وجود دارد و نباید آنها را کسب کند؛ جامع همه این است که اکتسابی نیست و به مقتضای فطرت و آفرینش انسان است.^(۱)

فطریاتی که در این بحث مورد نظر است موارد ذیل می‌باشد:

الف: «خداجویی» یکی از «خواستههای فطری» انسان است و شاهد، این که انسانها در طول تاریخ به زغم اختلافات نژادی و جغرافیایی و فرهنگی و... در جستجو خدا بوده‌اند و همواره نوعی دین و اعتقاد به خدای جهان آفرین در میان بشر وجود داشته است.

ب: آنکه «خداشناسی» یک «شناخت فطری» است. «خداشناسی فطری» به دو

۱- معارف قرآن، ۳-۱، خدانشناسی - کیهان‌شناسی - انسان‌شناسی، استاد محمدتقی مصباح یزدی، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۲۶.

صورت شناخت حصولی و حضوری قابل تصور است.^(۱)

۱. منظور از خداشناسی فطری حصولی این است که عقل انسان برای تصدیق به وجود خدا نیازی به تلاش و کوشش ندارد بلکه به آسانی درک می‌کند که وجود انسان و همه‌ی پدیده‌های جهان «نیازمند» است پس «خدا بی‌نیازی» وجود دارد که نیاز آنها را رفع می‌کند.

۲. منظور از خداشناسی فطری حضوری این است که «دل» انسان ارتباط عمیقی با آفریننده‌ی خود دارد و هنگامی که انسان به عمق دل خود، توجه نماید چنین رابطه‌ای را می‌یابد.

۳. از ویژگی‌های روانی انسان میل فطری و غریزی به شناختن حقایق و اطلاع از واقعیتهاست که از آغاز کودکی در وجود هر انسانی ظاهر می‌شود، و تا پایان عمر ادامه دارد، همین فطرت حقیقت جویی که گاهی حس کنجکاوی نامیده می‌شود می‌تواند انسان را وادار کند تا درباره سوالاتی که در چهارچوبه دین مطرح می‌شود بیندیشد و در صدد شناختن دین حق برآید مانند این سؤالاها آیا موجود نامحسوس و غیر مادی وجود دارد.

در صورت وجود یا رابطه‌ای بین وجود غیر مادی و مادی هست؟

در صورت وجود رابطه یا وجود نامحسوس هست که آفریننده جهان باشد؟

آیا وجود انسان منحصر به همین بدن مادی و حیات او محدود به همین زندگی

دنیوی است یا زندگی دیگری هم دارد. و سرانجام برای سعادت انسان چه برنامه‌ای وجود دارد؟ و آن کدام است؟^(۱)

۲) انبیاء پس از حجت باطنی که همان عقل است به دستگیری و شکوفا ساختن از فطرت انسانی پرداخته‌اند. پیامبران الهی همواره به ضرورت توجه به دین تأکید نموده‌اند.

پیامبران مأمورند تا افراد بشر را به همان خواسته و چهارچوب کلی ای که بشر به طور غریزی و فطری نسبت بدان احساس نیاز کرده و بدان گرایش دارد خردورزانه فراخوانند.

۳) بررسی علمی مسئله نیز محصول تفکران اندیشمندان متدین است که در این باره افراد بسیاری این مسئله را به صورت علمی مورد بررسی قرار داده‌اند از جمله مهمترین آنها عبارتند از:

ابونصر فارابی

ابن سینا

ابوحامد غزالی

خواجه نصیرالدین طوسی

در غرب نیز بسیاری از متفکران ضرورت دین را زندگی مسلم دانسته‌اند و عمدتاً از طریق بحث از کارکردهایی دین به این مسئله پرداخته‌اند.

۱- پایه‌شناسی دین، محمدعلی کوشا، چاپ اول، ص ۱۷.